

ΤΟ ΡΩΜΑΪΚΟΝ ΘΕΑΤΡΟΝ *

ΜΕΛΕΘΗ τῆς ἀρχαίας φιλολογίας καὶ ποιήσεως κατα-
δηλοῖ ὅτι ἡ ποίησις δὲν ὑπῆρξεν ἐγγώριον φυτὸν
παρὰ Ῥωμαίοις. Βραδέως ἄγαν, ὅτε ἡ ἀρχαία Ῥώμη
διὰ τῆς παρεισαγωγῆς ξένων συνηθειῶν ἤρξατο προ-
ετοιμάζουσα τὴν ἐκυτῆς πτῶσιν, ἐπεμελήθη τεχνικῶς καὶ τῆς
ποιήσεως, ὡς καὶ τῶν ἄλλων καλῶν τεχνῶν.

Οὐχὶ ἡ χρεῖα ἡδονῶν τῆς φαντασίας, οὔτε ὁ πόθος νὰ κατα-
στήσωσιν ἡδονικὴν διὰ παραστάσεων τὴν ἐν ταῖς ἐορταῖς ἀργίαν
αὐτῶν ἤγαγε τοὺς Ῥωμαίους εἰς τὴν ἐφεύρεσιν τῶν θεατρικῶν
παραστάσεων· ἀλλ' ὑπὸ δεινοῦ λιμοῦ πιεζόμενοι καὶ πάντα τὰ
μέχρι τότε μέσα νομίζοντες ἀνίκανα, ἐδόθησαν εἰς τὰ θεατρικὰ
πράγματα πρὸς ἐξιλέωσιν τῶν ὀργισμένων θεῶν, πρότερον μόνον
τὰς σωματικὰς γυμνασίας καὶ τοὺς κριτικούς ἀγῶνας γινώσκον-
τες. Ἐκάλεσαν λοιπὸν ἐκ τῆς Ἑτρουρίας τοὺς Ἰστροίωνας
(Histriones), οἵτινες ἦσαν ἀπλῶς ὀρχησταί, καὶ πιθανῶς οὐχὶ μι-
μικοὶ ὡς παρ' Ἑλλήσι, ἀλλὰ μόνον διὰ τῆς δεξιότητος τῶν κι-
νημάτων τέρποντες (ἴσως καὶ διὰ τῆς συμφωνίας πρὸς τὴν μου-
σικὴν, ὡς παρὰ τοῖς νεωτέροις).

Τὰ δὲ ἀρχαιότερα θεατρικὰ πράγματα ἐδανείσθησαν οἱ Ῥω-
μαῖοι ἐκ τῆς ἀρχαιοτάτης πόλεως Ἀτέλλης (Atella). Αὐταὶ αἱ
λεγόμεναι Saturae, ἀνάμικτοι, λυρωδίαι, ἄνευ δραματικῆς συνα-
φείας (ἐκ τοῦ Saturae, δηλοῦντος ἀνάμικτος, παντοδαπὴ) ἐξηκο-
λούθησαν ἄχρι Λιβίου Ἀνδρονίκου ὑπὲρ τὰ 500 ἔτη ἀπὸ κτί-
σεως Ῥώμης, δύο αἰῶνας καὶ ἡμίσειον πρὸ Χριστοῦ, ὅτε ἤρξατο

* ΣΗΜ. — Τὸ ἄρθρον τοῦτο τοῦ ἀειμνήστου Θ. Ν. Φλογαίτου, οὗ
τὴν ἀπώλειαν ἐθρήνησε καὶ πενθεῖ ἡ ἐπιστῆμη καὶ ἡ ἐλληνικὴ κοινω-
νία, ἐγράφη ἐπίτηδες χάριν τοῦ Ἡμερολογίου καὶ παρεδόθη ἡμῖν μι-
κρὸν πρὸ τοῦ θανάτου του. Δύναται ἐπομένως νὰ θεωρηθῇ ὡς τὸ τελευ-
ταῖον ἔργον τοῦ σοφοῦ καὶ εὐρυμαθοῦς ὅσον καὶ ἀκαταπονήτου καὶ
γονίμου συγγραφέως, τοῦ τιμήσαντος πολλάκις διὰ τῆς συνεργασίας αὐ-
τοῦ τὸ ἡμέτερον ἔργον.

κατὰ μίμησιν τῶν Ἑλληνικῶν εἰσαγομένη τακτικὴ παράστασις τραγωδίας καὶ κωμωδίας (τῆς νέας δηλονότι, διότι ἡ παλαιὰ δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ μετενεχθῇ).

Ὅθεν οἱ Ῥωμαῖοι ἔλαβον μὲν παρὰ τῶν Τυρρηνῶν τὴν πρώτην αἰτίαν θεατρικοῦ πράγματος, ἀλλὰ παρὰ τῶν Ἑλλήνων ἐκληρονόμησαν τὴν ἐπεξεργασίαν καὶ τελειοποίησιν. Εἶχον δὲ προσέτι οἱ Ῥωμαῖοι τοὺς μίμους (mimos), οἵτινες, καίπερ συγγενεῖς, ὡς τὸ ὄνομα δηλοῖ, πρὸς τοὺς Ἑλληνικοὺς, ἦσαν ὅμως διάφοροι τὸ εἶδος καὶ εἶχον τὴν ὕλην δεδανεισμένην ἐκ τῶν ἐγχωρίων ἡθῶν, ἦσαν ἔμμετροι καὶ διωρισμένοι εἰς θεατρικὴν παράστασιν διὰ σχημάτων καὶ χειρονομιῶν, πολλάκις δὲ ἡῦτοσχεδιάζοντο. Ἦσαν δ' οἱ περιφημότεροι τῶν μιμογράφων ὁ Λαβέριος καὶ ὁ Σύρος, ἀκμάσαντες ἐπὶ Ἰουλίου Καίσαρος, ὅστις δικτάτωρ ὢν καὶ ἐπέβαλε δι' εὐγενικῆς πειθανάγκης εἰς τὸν Λαβέριον, ἱππέα Ῥωμαῖον, νὰ παραστήσῃ δημοσίᾳ τοὺς μίμους αὐτοῦ, εἰ καὶ τὸ σκηνικὸν ἐπάγγελμα ἐκηρύσσετο ὑπὸ τοῦ νόμου ἄτιμον καὶ ἐστέρεϊ τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων. Ὁ Λαβέριος ὑπήκουσεν ἀκουσίως, ἐν δὲ τῷ ἔτι σωζομένῳ προλόγῳ αὐτοῦ καταδείκνυται διὰ τρόπου εὐγενοῦς καὶ κατανυκτικοῦ ὁ πόνος τῆς προσβληθείσης φιλαυτίας. Δὲν εἶναι ἀκριθῶς νοητὸν πῶς αὐτὸς ἠδύνατο ἐν τοιαύτῃ διαθέσει νὰ καταρτίσῃ λυρῶδίας καὶ πῶς οἱ θεαταὶ ἔχοντες πρὸ ὀφθαλμῶν τοσοῦτον τυραννικῆς ταπεινώσεως παράδειγμα ἠδύναντο νὰ εὕρωσι τέρψιν. Γνωστὸν μόνον εἶναι ὅτι ὁ Καῖσαρ ἐδωρήσατο εἰς τὸν Λαβέριον πολλὰ ἀργύρια καὶ ἐπανεχάρισεν αὐτῷ τὸν ἱππικὸν δακτύλιον, ὅστις ὅμως δὲν ἀποκατέστησεν αὐτὸν ἐν τῇ κοινῇ ὑπολήψει τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ, ἀλλ' ἐξεδιχῆθη ἔπειτα διὰ τὸν εἰρημένον πρόλογον τοῦ Λαβερίου καὶ ἄλλας αὐτοῦ αἰνίξεις, χορηγῶν εἰς τὸν Σύρον, τὸν δοῦλον καὶ μετέπειτα ἀπελεύθερον καὶ μαθητὴν τοῦ Λαβερίου ἐν τῇ μιμικῇ τέχνῃ, τὸ βραβεῖον. Ὁ Καῖσαρ δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐκθέσῃ ἐπὶ σκηνῆς ἓνα ἰδιώτην, μὴ ἀτιμάζων αὐτόν· μετ' οὐ πολλὰ δὲ ἔτη Νέρων ὁ διάδοχος αὐτοῦ ἐν τῇ ἀπολύτῳ ἐξουσίᾳ ἐκουσίως ἐξετίθετο εἰς τὴν τοιαύτην ἀτιμίαν.

Ἐν δὲ τῇ Ῥωμαϊκῇ τραγωδίᾳ διακρίτεον δύο χρονικάς περιόδους, τὴν ἀρχαιότεραν τοῦ Λιβίου Ἀνδρονίκου, τοῦ Ναιβίου, Εὐνίου, Πακουβίου καὶ Ἀττίου, καὶ τὴν τελειότεραν τῶν χρόνων τοῦ Αὐγούστου, ἧτις καὶ Αὐγουστινὴ ὠνομάσθη. Ἡ πρώτη εἶχε μόνον μεταφραστὰς καὶ ἐπεξεργαστὰς ἐλληνικῶν δραμάτων κατὰ πόσον ὅμως ἐπέτυχον οὗτοι ἀδύνατον νὰ κρίνωμεν, διότι οὐδὲν σχεδὸν λείψανον ἔχομεν, οὐ διασώζεται καὶ τὸ Ἑλληνικὸν ἀρχέτυπον. Εἰς μόνον πολύστιχος μονόλογος ἐκ τοῦ Λυσμένου

Προμηθέως, μεταπεφρασμένος ὑπὸ τοῦ Ἀττίου, δὲν εἶναι ἀνάξιος τοῦ Αἰσχύλου. Διὰ τίνων ὁμως μέτρων μετεφράσθησαν ἢ ἤθελον μεταφρασθῇ ὑπὸ τῶν τραγικῶν τὰ χορικά; Ὁ Ὀράτιος λέγει ῥητῶς ὅτι τὰ ὅμοια χορικά τοῦ Πινδάρου εἶναι ἀδύνατον νὰ μιμηθῇ ἢ Λατινίς γλῶσσα. Πιθανὸν δὲ καθίσταται ὅτι οὐδέποτε οἱ Ῥωμαῖοι εἰσῆλθον εἰς τὴν λαβυρινθώδη κατασκευὴν τῶν στροφῶν, δι' ὧν οὔτε ἡ γλῶσσα οὔτε ἡ ἀκοή τῶν Ῥωμαίων ἦσαν ἐπιτήδεια. Αἱ τραγωδίαὶ τοῦ Σενέκα οὐδέποτε ἀναβαίνουν ἐκ τῶν ἀναπαίστων πλειότερον ἢ μέχρις ἐνὸς Σαπφικοῦ ἢ τοῦ χοριαμβικοῦ στίχου, οὗ ἡ μονότονος ἐπανάληψις προσεγεῖ ἀηδίαν. Σημειωτέον ὅτι καὶ ἡ στιχουργία ἦν οὐχὶ μᾶλλον ἐπιμελετημένη ἢ παρὰ τοῖς κωμικοῖς Λατίνοις. Τοῦτο τὸ ὕφος ἐτελειοποίησε μετέπειτα ὁ Πακούβιος καὶ ὁ Ἀττης, ὧν τὰ δράματα μέχρι Κικέρωνος καὶ μετέπειτα παριστάνοντο καὶ ὑπὸ πολλῶν θαυμάζοντο. Ἀλλ' εἰρήσθω ὅτι ὁ Ὀράτιος κατακρίνει ζηλοτύπως καὶ τούτους, ὡς καὶ πάντας τοὺς ἀρχαιότερους ποιητάς.

Οἱ σύγχρονοι τοῦ Αὐγούστου ἀντεφιλοτιμήθησαν πρὸς τοὺς Ἕλληνας δι' ἔργων ἰδίων· ἀλλὰ δὲν ἐπέτυχον ἐπίσης εἰς ὅλα. Ὁ ἔρως πρὸς θεατρικὰς δοκιμὰς ἦν τοσοῦτον μέγας, ὥστε ἀναφέρονται καὶ ἔργα τοιαῦτα αὐτοῦ τοῦ Αὐτοκράτορος· καὶ ἐκ τούτου πιθανολογεῖται ἡ γνώμη τῶν δεχομένων ὅτι ὁ Ὀράτιος ἔγραψεν ἰδιαίτερος τὴν περιώνυμον ἐπιστολὴν πρὸς τοὺς Πίσωνας ἐπιτήδεις, ἵνα καθάρισεν ἐκείνους, τοὺς μὴ κλητοὺς εἰς τοῦτο, ἀπὸ τῆς ἐπιδημίας τῆς τραγικῆς συγγραφῆς.

Ἐκ τῶν ἐπισημοτάτων τραγικῶν τῶν χρόνων τούτων ἦν καὶ ὁ Ἀπῆνης Παλλίων, ἀνὴρ ἔχων ἐκ χαρακτῆρος σφοδρὰ πάθη καὶ τὸν χαρακτῆρα τοῦτον δεικνύων καὶ εἰς τὰ ἔργα τῆς τέχνης. Αὐτὸς μετήνεγκεν ἐκ Ῥόδου εἰς Ῥώμην τὸν λεγόμενον Φαρνασιακὸν ταῦρον. Ἐνεκωμιάσθη οὗτος πολὺ, ἀλλ' ἴσως ἢ Φαρνασιακὸν ταῦρον. Ἐνεκωμιάσθη οὗτος πολὺ, ἀλλ' ἴσως ἢ πολιτικὴ αὐτοῦ ἰσχὺς ἀπετύφλωσε τοὺς ὁμοχρόνους αὐτῷ περὶ τῆς ποιητικῆς αὐτοῦ ἀξίας. Ἐδοκίμασε δὲ καὶ ὁ Ὀβιδίος οὐχ ἡττον εἰς τὴν τραγωδίαν τὴν τύχην αὐτοῦ (ὡς καὶ εἰς τσαῦτα ἄλλα εἶδη), ποιήσας τὴν Μήδειαν, ἣν οἱ κριτικοί, κρίνοντες ἐκ τοῦ ὑπὸ τῶν ἄλλων αὐτοῦ ἔργων καταδηλουμένου χαρακτῆρος αὐτοῦ, εἰκάζουσιν ὡς ἔργον Εὐριπίδου μετὰ ὑπερβολῶν. Ὁ Κυντιλιανὸς ἐν τούτοις βεβαίῳ ὅτι ἀπέδειξεν ἐν τῷ ἔργῳ τούτῳ τί ἠδύνατο νὰ κατορθώσῃ, ἐὰν ἐγίνωσκε νὰ μετριάσῃ μᾶλλον ἢ νὰ ἀκολουθήσῃ τὸ ἀχαλίνωτον τῆς ἑαυτοῦ φαντασίας. Αὐτὸς ἔχρηζε χαλινὸν μᾶλλον ἢ κέντρον. Πάντα ταῦτα καὶ τὰ ἐπιλοιπα τραγικὰ δοκίμια τῶν Αὐγουσταίων χρόνων ἀπώλονται.

Τίς ἢ ἐκ τούτου ζημία εἶναι βέβαια δυσπροσδιόριστον· δύναται τις ὅμως εἰπεῖν ὅτι κατὰ τὰ φαινόμενα δὲν ἦτο λίαν μεγάλη. Ἀναμφισβήτητον τυγχάνει κατὰ τὴν γνώμην μου ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι ποιηταὶ δὲ εὐδοκίμησαν εἰς τὴν τραγικὴν ποίησιν καὶ τοῦτο διὰ τοὺς ἐξῆς λόγους :

Α'. Ἡ ἐλληνικὴ τραγωδία μετενεχθεῖσα εἰς Ῥώμην ἔπαθεν ὅ,τι ὅλα τὰ μεταφυτευόμενα εἰς ξένους καὶ ἀνεπιτηδεῖους τόπους φυτὰ. Τὸ Ῥωμαϊκὸν ἔδαφος ἦν ἀνεπιτήδειον εἰς τὴν ἀποδοχὴν καὶ εὐδοκίμησιν τοιοῦτου φυτοῦ. Ἡ θρησκεία τῶν Ῥωμαίων, καίπερ ἐν πολλοῖς ὁμοία πρὸς τὴν τῶν Ἑλλήνων, διέφερεν ὅμως ἐν τισι. Τὰ ἥθη ἦσαν ἐν πολλοῖς διάφορα· ἄλλος δ' ὁ ἐθνικὸς χαρακτήρ. Ἡ ἐλληνικὴ τραγωδία, κτῆμα τοῦ ὅλου Ἑθνους, μετηνέχθη εἰς Ῥώμην διὰ μόνων τῶν ποιητῶν, μηδαμῶς συνεχομένη πρὸς τὰς ἐθνικὰς ἀναμνήσεις, ὡς συνέβαινε παρ' Ἑλλήσι. Ἦν λοιπὸν ἡ τραγωδία ἐν Ῥώμῃ ὅ,τι τὰ ἐξωτικά φυτὰ, τὰ ἐν τοῖς φυτωρίοις φυλασσόμενα. Ὡς ἐκεῖνα ἀνήκουσιν εἰς τοὺς πλουσίους, οὕτως αἱ τραγωδαὶ εἰς τοὺς γινώσκοντας τὰ ξένα ὀλίγους σπουδαίους. Τραγωδία πρωτότυπος Ῥωμαϊκὴ, ἡν-τλημένη ἐκ τῶν ἡθῶν, τῶν ἐθίμων, τῆς θρησκείας, ἐκ τῶν σπλάγγνων οὕτως εἰπεῖν τῶν Ῥωμαίων, ἤθελεν εἶναι ἀληθῶς ἡ τραγωδία, ἣτις ἤθελεν ἀποβλέπει εἰς τὸν χαρακτηρισμὸν τῆς τοσοῦτον ὀνομαστῆς εὐσεβείας καὶ τῆς ἀνυπερβλήτου φιλοπατρίας αὐτῶν.

Β'. Εἰ καὶ οἱ Ῥωμαῖοι ἐβουλευθήσαν τέλος νὰ ἐξελληνισθῶσι, ἔλειπεν ὅμως ἀπ' αὐτῶν ὁ γλυκὺς ἐκεῖνος ἀνθρωπισμὸς, ὁ ἀνιχνιαζόμενος εἰς τὴν ἐλληνικὴν ἱστορίαν, ποίησιν καὶ τέχνην, πρὸ τῶν ὁμηρικῶν ἔτι χρόνων. Ἐκ τῆς αὐστηροτάτης ἀρετῆς, ἣτις ἔθαπτε πᾶσαν προσωπικὴν κλίσιν εἰς τὸν κόλπον τῆς πατρίδος, ἔπεσε τάχιστα εἰς παραδειγματικὴν φθορὰν τῆς πλεονεξίας καὶ φιληδονίας. Οὐδέποτε ἡδυνήθησαν νὰ διαψεύσωσιν ἐν τῷ χαρακτῆρι αὐτῶν ὅτι ὁ πρῶτος κτήτωρ καὶ γενάρχης αὐτῶν δὲν ἐθίγησε μητρὸς στήθος, ἀλλὰ λεαίνης ἀρπακτικῆς. Αὐτοὶ ἦσαν οἱ πρακτικοὶ τραγικοὶ τῆς παγκοσμίου ἱστορίας, οἵτινες παρέστησαν τσαῦτα τρομερὰ καὶ φρικώδη παραδείγματα, δεσμώτας καὶ ἐν τοῖς δεσμωτηρίοις τυραννουμένους βασιλεῖς. Οἱ ἁρμονικοὶ τόνοι τῶν παθημάτων τῆς ψυχῆς δὲν ἦσαν δι' αὐτοὺς. Τὸ ἄκρον ἐξήτουν καὶ εἰς τὴν τραγωδίαν, οὐχ ἦττον ἐν τῷ στωϊκισμῷ τῆς ἡρωικῆς ἀνδρείας ἢ καὶ ἐν τῇ ἀχαλινώτῃ λύσσει τῶν κακῶν ἡδονῶν. Ἐκ τοῦ ἀρχαίου αὐτῶν μεγαλείου οὐδὲν ἕτερον εἶχεν ὑπολειφθῆ αὐτοῖς ἢ ἡ καταφρόνησις τοῦ πά-νου καὶ τοῦ θανάτου, ὅτε ἔληγε πλέον ἢ ἀκόλαστος ἀπόλαυσις

τοῦ βίου· καὶ τούτου τὴν σφραγίδα ἐτύπουν εἰς τοὺς τραγικοὺς αὐτῶν ἥρωας.

Γ'. Ἐν ᾧ χρόνῳ ἐτελειοποιήθησαν τὰ γράμματα παρὰ Ῥωμαίοις, εἶχε μὲν συναναπτυχθῆ μετὰ τῆς πρὸς αὐτὰ τάσεως τὸ φιλοθέαμον εἰς ἄκρον παρ' αὐτοῖς, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἡ πρὸς τὴν ποίησιν εὐαισθησία. Ἐν τοῖς θριάμβοις αὐτῶν, ἐν τοῖς μονομαχικοῖς ἀγῶσι, ἐν ταῖς θηριομαχίαις καὶ ἀνθρωποθηριομαχίαις προὔβαλλοντο εἰς τὸ ὄμμα τοῦ θεατοῦ πάντα τὰ τοῦ κόσμου τιμαλφῇ, πάντα τὰ σπάνια ξένων κλιμάτων, καὶ ἐκορένυτο αὐτὸ τὸ ὄμμα ἐκ τῶν βαιοτάτων αἱματηρῶν σκηνῶν. Εἰς τοιαῦτα λοιπὸν ἀποσιδηρωθέντα νεῦρα τί ἴσχυον οἱ λεπτότατοι βαθμοὶ τοῦ τραγικοῦ πάθους; Ἦθελεν εἶναι τὸ αὐτὸ ὡς ἐάν ἤθελεν ἀποπειραθῆ τις διὰ τῆς σφαγῆς ἐνὸς ἀλέκτορος νὰ κινήσῃ τὸν οἶκτον εἰς ἓνα παχὺν μακελλέα, ὅστις ἐφόνευσε διὰ τῶν χειρῶν αὐτοῦ μυριάδας βρῶν καὶ βουβάλων.

† ΘΕΟΔΩΡΟΣ Ν. ΦΛΟΓΑΪΤΗΣ

ΕΙΣ ΤΟ ΛΕΥΚΩΜΑ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΣ

Μ' ἀρέσει μέσ' στὴν ἄβυσσο τοῦ μαύρου τοῦ ματιοῦ σου
νὰ βλέπω τὸ κυμάτισμα, Κυρά, τοῦ λογισμοῦ σου
καὶ νὰ ξανοίγω, Οὐράνω μου, μέσ' στοῦ βαθύ σκοτάδι
ποῦ πλημμυρεῖ τὴν κόρη σου, τὸ φλογερὸν τὸν Ἄδη
πᾶσαψε ἀμέτρητες καρδιές. Μ' ἀγάπη σέ θεωροῦσα
κ' ἐκεῖ ποῦ παραμόνευα, κ' ἐκεῖ ποῦ καρτεροῦσα
μὴν ἀπὸ κείνη τῇ νυχτιᾷ προβάλῃ καμμιὰ ἀχτίδα,
βαθειὰ - βαθειὰ, κατὰβαθα μοῦ φάνηκε πῶς εἶδα
ἀπελπισμένη μιὰ ψυχὴ στοῦ μελανό σου κῦμα
νὰ παραδέρνῃ ἀνήσυχη σὰ ζωντανὸς στοῦ μνήμα,
κι' ὅταν ἐζήτησα νὰ ἰδῶ ποῖός πνίγεται, Κυρά μου,
στὸν κάτω κόσμο, ἐγνώρισα μὲ τρόπο τῇ θωριά μου.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ ΒΑΛΑΩΡΤΗΣ